

IV. RÉSZ

A KÁRPÁTOK EZERÉVES HADTÖRTÉNETE

A II. Rákóczi Ferenc
vezette szabadságharc

❖ 1703–1711 ❖

„Cum Deo Pro
Patriae et Libertate!”
(Az Istennel a Hazáért
és a Szabadságért!”)

A II. Rákóczi Ferenc vezette
szabadságharc jelmondata

CSATA HELYSZÍNE
KURUC ERŐDÍTMÉNYEK
FŐBB VÁROSOK

A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc

17–18. században Erdély és Kelet-Magyarország sikeresen profitált az Európa nyugati fele, illetve az Oszmán Birodalom vazallus tartományai közötti stratégiai fekvéséből. Nem véletlen, hogy Báthori Istvánt, Erdély fejedelmét többek között a Rzech Pospolita Polska (a Lengyel–Litván Nemzeti Köztársaság) legsikeresebb királyai között tartják számon. A 17. század végén azonban az oszmán fennhatóság megszűnésével a régió a Habsburg Birodalom részévé vált. A magyarországi és az erdélyi nemesség számára nehéz idők következtek. Jelentős hányadukatt latartóztatták, kivégezték, vagyonukat pedig a kincstár javára elkobozták. Mivel a „spanyol örökség” miatt a Habsburgok háborúba keveredtek Franciaországgal, jelentősen emelkedett a parasztokra és a városlakókra kivetett adóteher is. A 17. század végére Magyarország nagy részén a helyzet eljutott a „forráspontig”.

XIV. Lajos, a francia Napkirály igyekezett szövetségeseket keresni, hogy így tehermentesítse a frontvonalakat. A Habsburgok uralkodásával elégedetlen magyarországi és erdélyi nemesek személyében meg is találta azokat.

1701-ben megszökött bécsújhelyi börténéből II. Rákóczi Ferenc, Magyarország egyik leggazdagabb földesura, Erdély fejedelmeinek leszármazottja, akit a hegyaljai felkelés leverését követően XIV. Lajos francia királlyal folytatott levelezése miatt tartóztatott le a bécsi udvar. Bercsényi Miklóssal, Ung vármegye főispánjával Lengyelországba menekültek, ahol megkezdték a szabadságharc előkészítését. Ekkor seregük 3000 kurucból és 600 lengyel zsoldosból állt. Rákóczit Brezány várában keresték fel a kurucok küldöttei Esze Tamás vezetésével, ahonnan kiáltványban szólította fel a felkelésre magyarországi támogatóit. Az elküldött zászlókra a szabadságharc későbbi jelszavát, a „Cum Deo Pro Patria et Libertate” (Istennel a hazáért és a szabadságért!) feliratot hímezték.

1703. június 7-én került sor az első összecsapásra a kurucok (Rákóczi támogatói) és a labancok (I. Lipót császár hűségén lévők) között Dolhánál. A szatmári főispán seregei meglepetésszerűen támadták meg a táborozó kurucokat, nagy részüket lekasabolták, a maradék a hegyekbe menekült. A kuruc mozgalom azután éledt újjá, amikor II. Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós a Lengyelországban toborozott csapatokkal átkelt a Vereckei-hágón. A győztes tiszabecsi átkelést követően egész Északkelet-Magyarország és Erdély a kurucok kezére került, majd néhány hónapon belül a Duna-Tisza közét is elfoglalták.

A szabadságharc menetében döntő fordulatot jelentett az 1708. augusztus 3-án Trencsény mellett lezajlott ütközet, ahol a kurucok vereséget szenvedtek. Maga a fejedelem is lebukott a lováról, s sokan úgy vélték, hogy életét veszítette. A csata elveszett, a katonák jelentős része osztrák fogságba került. Az események innentől kezdve jelentősen felgyorsultak, egyre több kuruc vezér fogadott hűséget a császárnak. Trencsényt követően az egyik vereség a másikat követte. A legtovább Északkelet-Magyarország vármegyéi, illetve Munkács vára tartottak ki a szabadság ügye mellett. 1711. február 21-én a salánki részországygyűlést követően II. Rákóczi Ferenc Lengyelországba utazott, hogy tárgyalásokat folytasson szövetségeseivel. Azonban sem a francia király, sem az orosz cár, de még a török szultán sem állt ki a magyar szabadságküzdelem mellett.

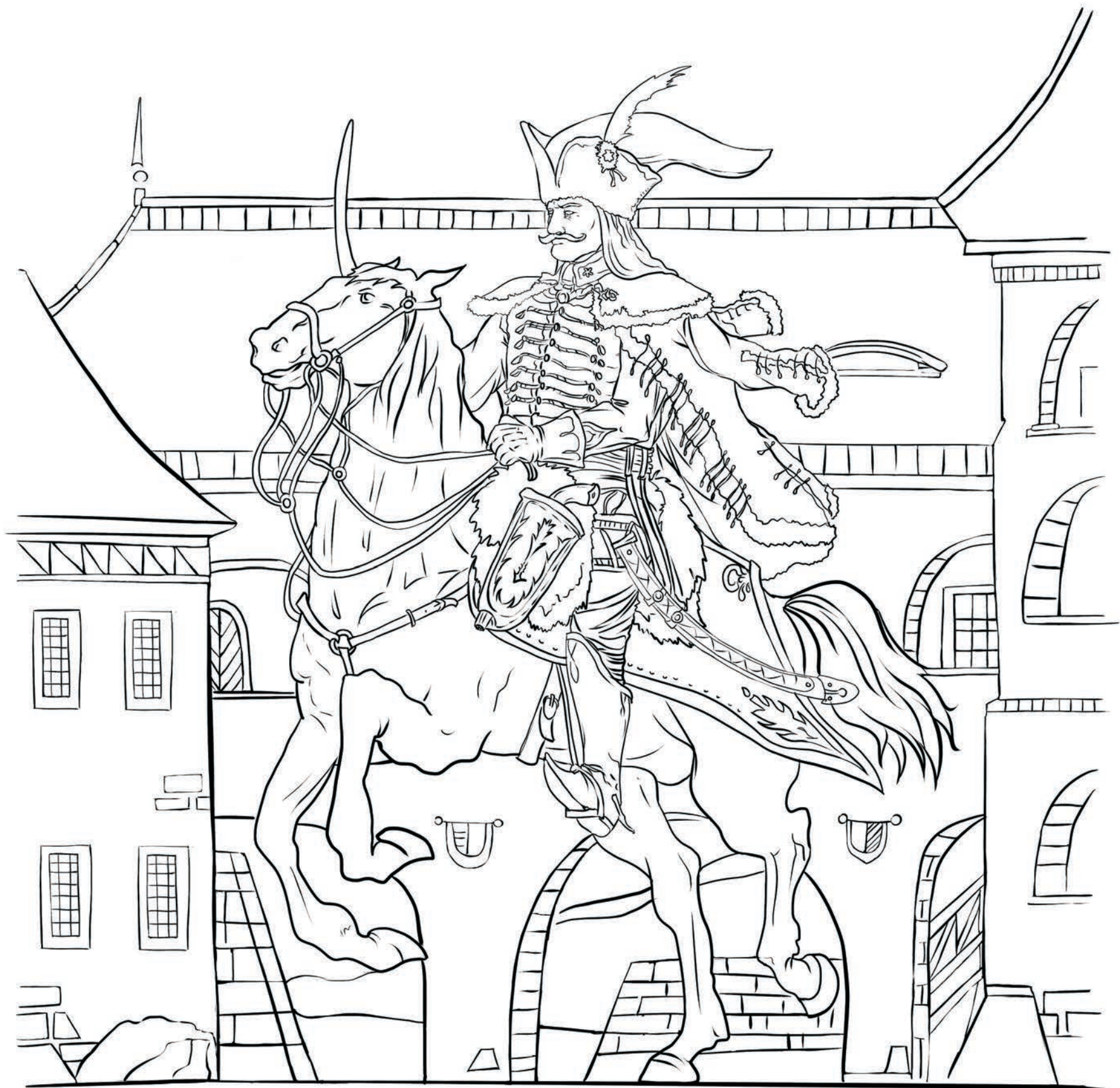
Erdélyi nemesi lovas 1705-ből (kuruc)

Az erdélyi nemesi lovasság képezte II. Rákóczi Ferenc hadseregének gerincét és legütőképesebb egységét. Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy a nemesek többségét gyermekkorától kezdve a harcra képezték. Egyszerre voltak jó lovasok, lövészek és bajvívók. Az erdélyi nemesi lovasok között igen nagy számban voltak jelen a székelyek, akik az erdélyi fejedelmek seregében kiváltságaik fejében katonai, határőrizeti és rendészeti feladatokat láttak el. Vagyonos emberek lévén kiváló fegyverekkel és páncélzattal rendelkeztek. A fegyvertárukhoz a nyeregkapában elhelyezett pisztolyok mellett más lő-, szúró- és vágófegyverek, buzogányok és fokosok is tartoztak.

A test védelmére a vérték mellett olykor láncingeket is használtak. A nemesi lovas fején többnyire prêmes kalpag volt (nem voltak ritkák a fémből készült sisakok sem). A fejfedőt páva- vagy kócsagtollal díszítették, amelyet aranyból vagy ezüsből készült, drágakövekkel díszített boglárral tűztek fel. A lovasok ruházata zsinórozással díszített dolmányból, illetve az a fölé öltött mentéből állt. Mindkettő jó minőségű, színes posztóból, ritkábban bársonyból készült. A ruházatot drága prémgallérral díszítették. Az öltözék szűk lovaglónadrág és magas szárú, bőrből készült lovaslőcsizma egészítette ki. A lószerszámokat és a nyergeket is gazdagon díszítették.

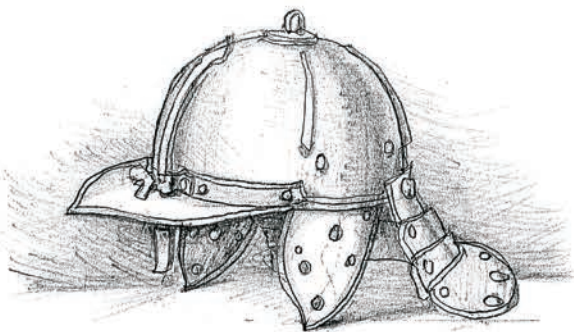
Kuruc süveg
1705

Osztrák vértés 1703-ból (labanc)

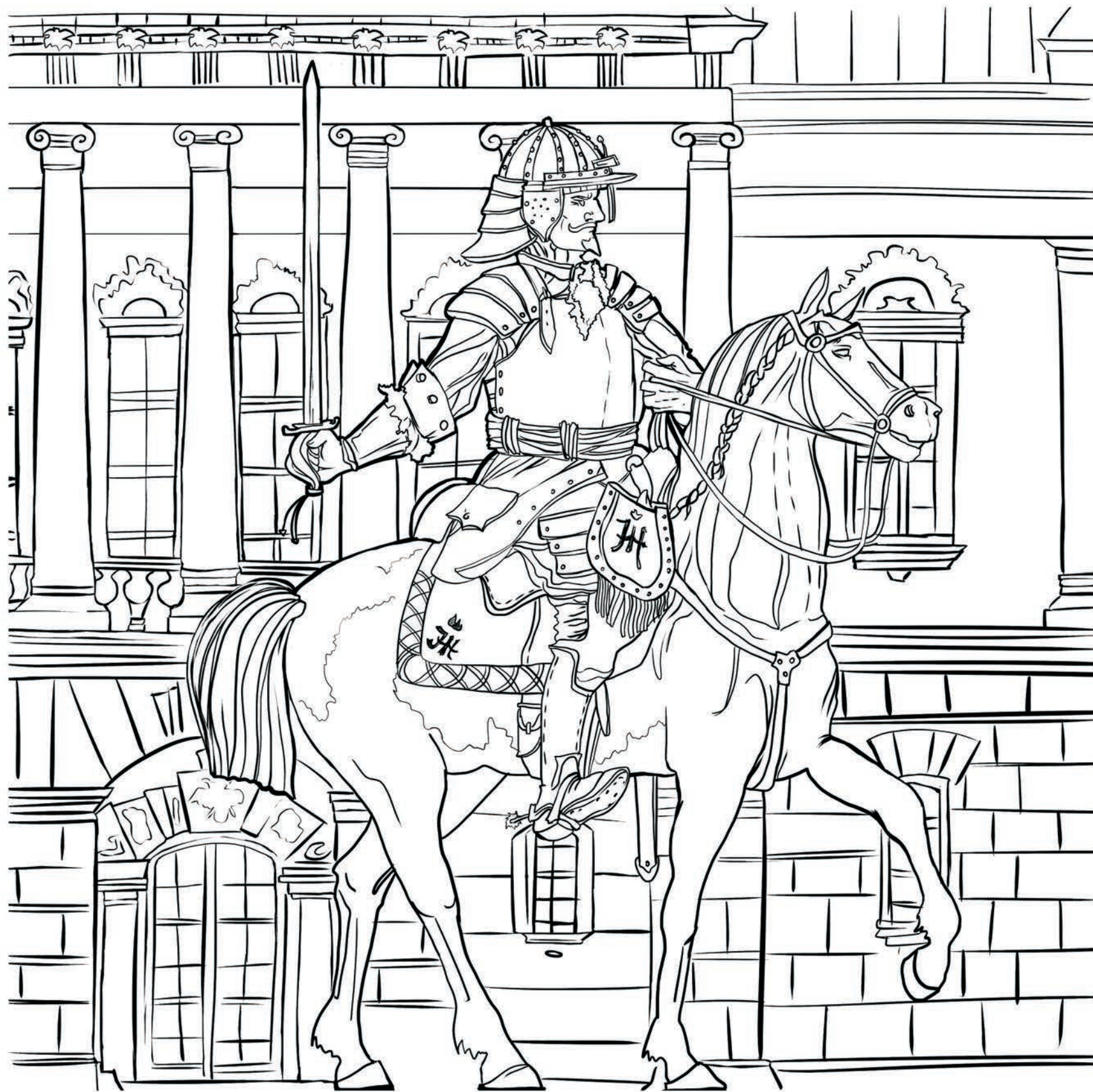
A vértések, kürassírok mint a nehézlovasság képviselői a francia cuirase (vért, páncélzat) szóból vették az elnevezésüket. A lőfegyverrel és karddal felszerelt fegyvernem a 15. században jelent meg. Az első vértés lovasok a középkori páncélos katonák felszerelését viselték: a felsőtestet és combot takaró vértet és sisakot, amelyhez váll-, kar- és könyökvért is tartozott. Elsődleges fegyverzetük a nyeregben tartott egy pár pisztoly volt, amit kard, esetleg fokos egészített ki. „Régies” kinézetük ellenére a vértések az 18. századi Habsburg-hadsereg elit egységeit képezték, sok esetben ők döntötték el egy-egy csata kimenetelét. A lovasság ezen egységeiben kizárólag nemesek teljesítettek szolgálatot, akiket legalább 180 centiméteres testmagasság alapján válogattak ki. Éppen ezért igen robosztusak voltak a hátaslovaik is – testsúlyuk meghaladta a 650 kilogrammot.

A 17. századtól kezdve páncélként már csak mellvértet és sisakot viseltek. A hátat és a mellkast teljesen befedő vért képes volt ellenállni egy 50 lépésről kilőtt pisztolygolyónak is. A sisak a nyakat és az állat védte az csatában. A 16. század második felében a lovagok hosszú kopója kiment a divatból, helyette a nehézlovasokat pisztolyokkal, esetleg rövid karabéllyal fegyverkezték fel. Az alapfelszerelés részét képezte még egy egyenes pallos is. A vértezet alatt a katonák a 18. századi osztrák hadsereg szürke gyapjúból készült egyenruháját viselték. A ruházatot magas, sarkantyúval ellátott lovassági csizmák és bőrkesztyűk egészítették ki. A kezeket és a nyakat selyemből készült sál és mandzsetta/kézelő védte a kidörzsölődéstől. A mandzsetta, akárrcsak a lótakaró, az ezred színeit viselte. A pisztolyok egy visszahajtható fedelű tokban a nyeregben kaptak helyet, így próbálták megóvni a kovás elsütő szerkezet benedvedését.

Vértés katona fémsisakja

1703

Erdélyi huszár 1705-ből (kuruc)

A huszár a 15. században Magyarországon kialakult könnyűlovassági fegyvernem katonája. A könnyű fegyverzetű huszárok, a pajzsosok alkotta biztonsági gyűrűből kitörve, elsőként csaptak le az ellenségre, állandóan nyugtalanították azt, de a nagyobb ellenséges erő elől kitértek, a nehéz lovasság mögé húzódtak, amint azonban a támadásra újból kedvezővé vált a pillanat, ismét előretörték.

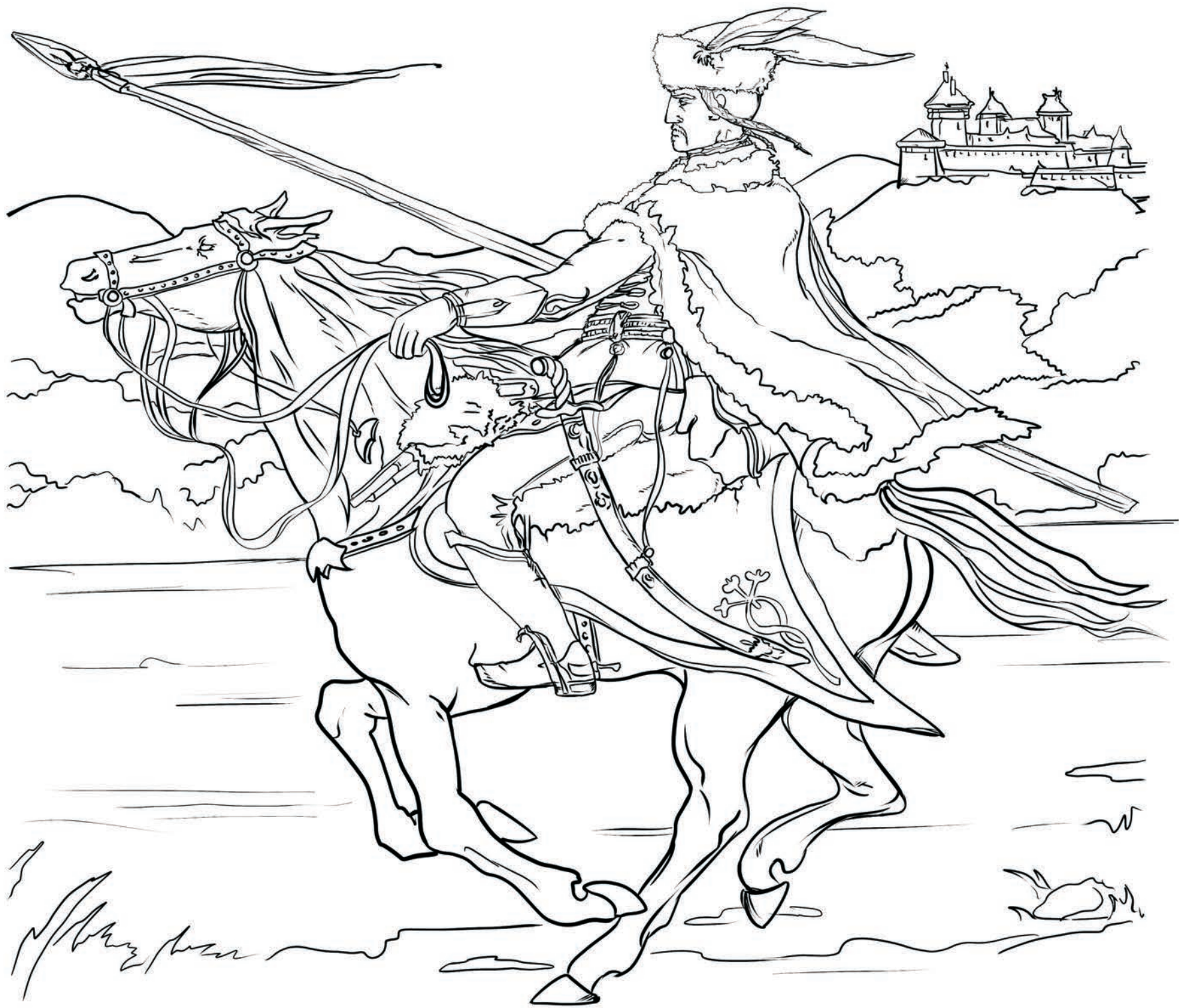
A nyelvészek szerint a szó szerb-horvát eredetű, azonban Magyarországon úgy tartják, hogy az eredete onnan származik, miszerint 1458-ban (Hunyadi) Mátyás király elrendelte, hogy minden hús jobbágyság köteles egy-egy ilyen katonát kiállítani a királyi sereg számára.

A magyar huszárság nem rendelkezett nehéz páncélzattal, ami igen megkönnyítette a lovas manővereket, legyen szó támadásról vagy az ellenség üldözéséről. Nem csoda, hogy a 18. századi Európa szinte valamennyi hadseregében kedvelté vált ez a fegyvernem, és gyakorlatilag egészen a 20. század elejéig fennmaradt. A huszár felszerelését egy hosszú (akár 5 méteres) lándzsa, két, a nyeregkárában elhelyezett pisztoly és egy szablya képezte. Fejfedőjüket prémmel díszítették, amelybe sas- vagy fácántollat tűztek ezüst boglárral. Ruházatuk hagyományos magyar öltözet: színpompás dolmány, mente, lovaglónadrág, bőrcsizma. A dolmányt és a mentét prémmel díszítették, néha ragadozók – farkas vagy hiúz – egész bőrét vetették át a vállukon. A lószerszámot és -takarót szintén gazdagon díszítették.

Huszár szablya

1707

Osztrák dragonyos 1710-ből (labanc)

A dragonyosok eredetileg gyalogoskatonák voltak, akik a csatában lóháton közlekedtek, de ha harcra került a sor, leszálltak, és gyalogosan is harcoltak. A dragonyos szó valószínűleg a francia hadsereg által használt sárkány (dragon) alakú kanóctartókkal ellátott tűzfegyverek nevéből származik. Sárkány szerepelt többek között Charles de Cosse tábornagy, Brissac hercege, francia marsall csapatainak zászlaján. A gyalogság gyors szállítását már korábban is lóháton oldották meg, ebből fejlődött ki az új harcmódor.

A korai dragonyosok nem a lovasságra jellemző századokba vagy szakaszokba voltak osztva, hanem seregekbe, mint a gyalogság, és tisztjeik gyalogsági rangjelzést viseltek. Nem a lovasságra jellemző trombitást, hanem a gyalogságban használatos dobost alkalmaztak a parancsok továbbítására. A dragonyosokat olcsóbb volt fenntartani, mint a valódi lovasszázadokat, így jól alkalmazhatóak voltak rendfenntartó feladatokra is.

A dragonyosok a kardon kívül rövid kovás puskával is fel voltak fegyverezve, amely a későbbiekben a karabély nevet kapta. A felszerelés részét képezte még a nyeregben két pisztoly, illetve egy egyenes lovassági kard. A dragonyosok nagy méretű, fekete, fehér szegélyű, háromszögletű kalpagot viseltek. A 18. századi katonai szabályzat szerint a dragonyosok sötét uniformist és festetlen gyapjúból készült nadrágot hordtak. A ruházatot magas szárú, sarkantyúkkal ellátott lovassági csizma és bőrkesztyű egészítette ki. A dragonyos kezelőjén és a nyeregtakarón az illető ezredének színei köszöntek vissza.

Oszták pallos

1706

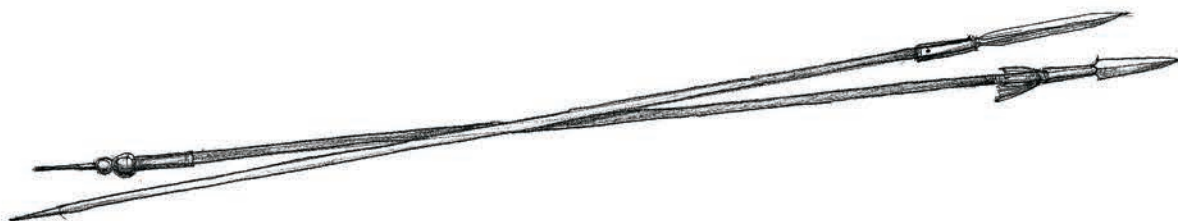

Osztrák pikás 1703-ból (labanc)

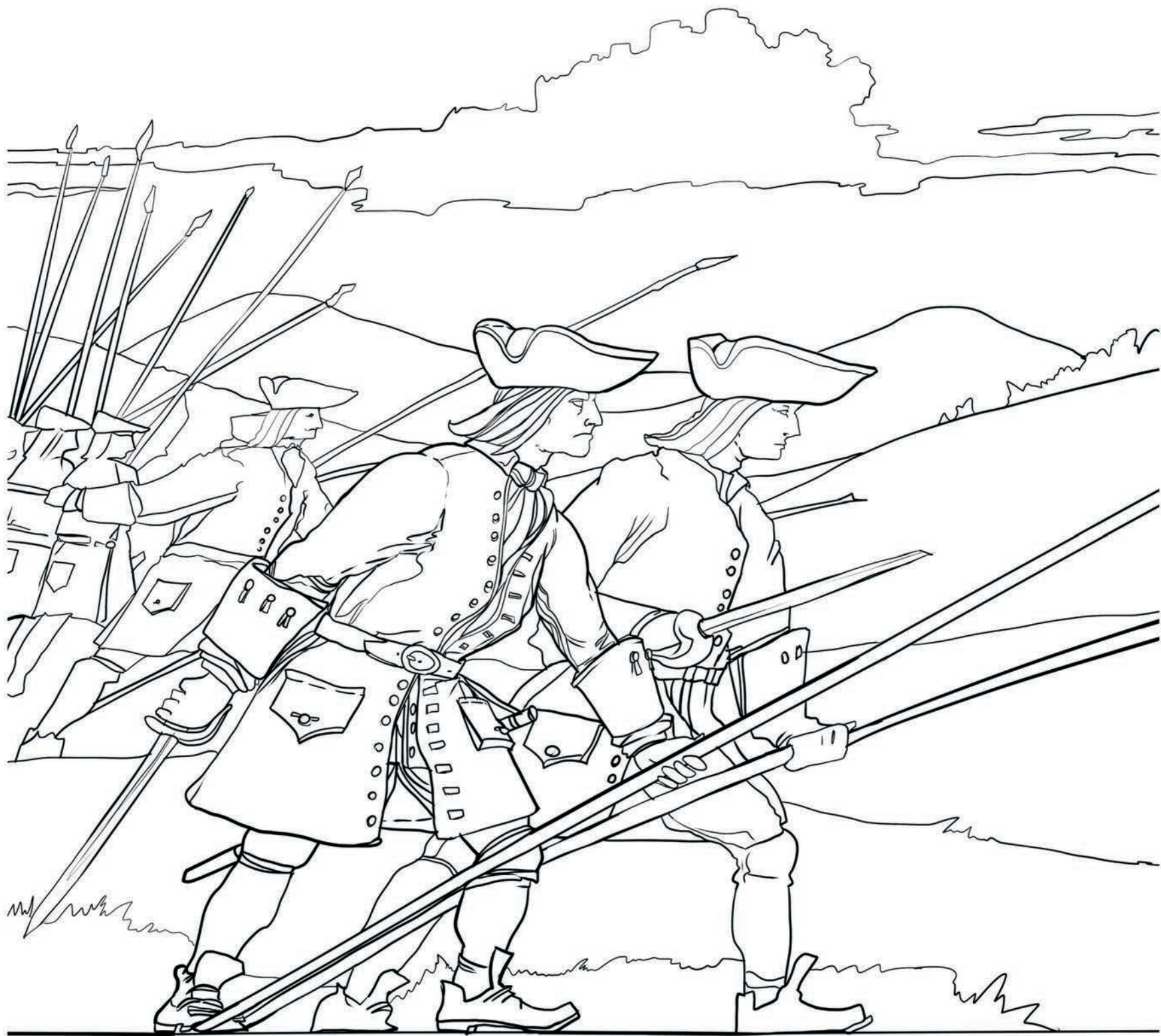
A pikások nevüket fő fegyverükről – a félelmetes szúrófegyverről, a pikáról kapták. A gyalogsági harcmódban a pikások évszázadokon keresztül tartották kivételes helyzetüket. A pikások ereje elsősorban a zárt hadrendben rejlett. A 3–5 méter hosszú fegyverek lehetővé tették, hogy a katonák akár az ötödik sorból is előreszegezhessék a fegyverüket. Gyalogság elleni harc esetén a pikákat fejmagasságban tartva támadott, az első sor pedig az ellenfél hasának szegezhetette fegyverét. Lovasság ellen a pikások statikus módon védekeztek: a pikát jobb lábbal megtámasztva, ballal előrelépve, a pika hegyét a ló szügyének szegezve várták a támadást.

A pikás katona jellemzően páncélt viselt, habár a korábbi lovagi védőfegyverzetnél lényegesen könnyebbet. Sisak, mell- és hátvért, valamint combvérték voltak azok az elemek, amelyeket az akkori elméleti tanok szükségesnek tartottak. Ezt alkalmanként rákozott vállvérték egészítették ki.

A 18. század második felében azonban Savoyai Eugén herceg, az Udvari Haditanács feje a jóval modernebb francia szabályoknak megfelelően szervezte át az osztrák hadsereget. Ekkor jelentek meg a bajonettflinták, amelyek használata óriási előrelépést jelentett, mivel a szúrófegyver így egyesült a lőfegyverrel, s ez szükségtelenné tette a kizárólag az előbbivel felszerelt katonák alkalmazását, akik eddig a puska töltésével elfoglalt társaikat védelmezték. A továbbiakban a pikások egyik fő feladata a tüzéség védelme volt a nehézlovassági támadásokkal szemben.

Osztrák pikák
1703

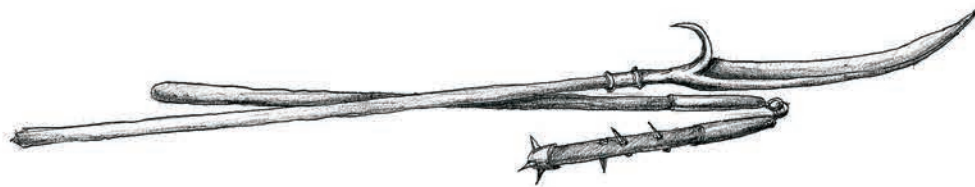
Ruszin harci kaszával 1703-ból (kuruc)

A ruszinok a Kárpátok hegyvidékén élő nép, amely a 10. században alakulhatott ki az itt élő szláv népesség (fehér horvátok) és a honfoglaló magyarokkal érkező ruszicsok keveredéséből. Mivel viszonylag kis létszámúak voltak, többnyire az erdős hegyvidéken telepedtek le, ahol elsősorban fakitermeléssel és pásztorkodással foglalkoztak.

Elsőként csatlakoztak a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharchoz, s a végsőig kitartottak mellette, amiért a fejedelemtől a „gens fidelissima” (leghűségesebb nemzet) elnevezést kapták.

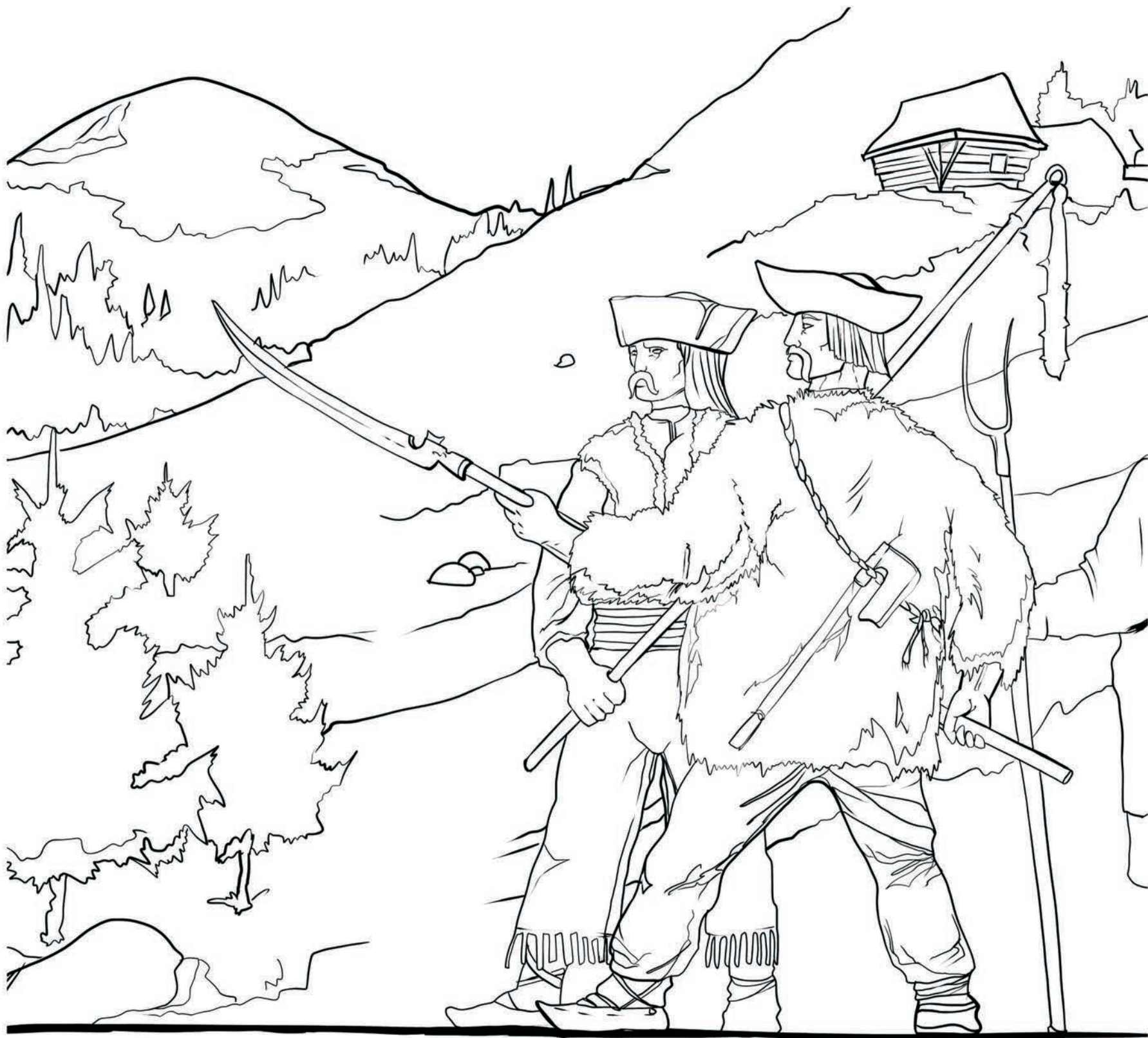
A legtöbb ruszin nem rendelkezett megfelelő fegyverekkel, éppen ezért a mindennapi életben használt eszközöket – villa, kasza, cséphadaró, fejsze – alkalmazták harci eszközökként. A képen látható ruszin harcos kiegyenesített harci kaszával látható. A kovácsműhelyben ezt egy horoggal egészítették ki, amellyel könnyen le lehetett dönteni a lovas hátsáról. A hátán zsinaggal átvetve egy skandináv fejsze látható.

A harcos fején széles kalap látható. A gyapjúból szőtt hosszú inget kifordított gúnya egészítette ki, amely nem csupán melegítette viselőjét, de lecsúsztak róla a szabályák gyengébb csapásai is. A ruházat részét képezte a széles, gyapjúból szőtt gatyka, amelyet az ugyanezen anyagból készült kapcba tűrtek be. A lábbeli bőrből készült bocskor volt, amelyet széles szalagokkal tekertek fel a lábra.

Harci kasza és cséphadaró

1703

Osztrák lövész 1705-ből (labanc)

A lövészek elnevezésüket tűzfegyvereikről kapták. Az általuk használt flinta sokkal könnyebb (kb. 4,5 kg) és modernebb is volt, mint a korábban alkalmazott muskéták. A 18. században ezt a fegyvert kiegészítette a bajonett (szurony), amelyet a lőfegyver elejére lehetett rögzíteni. Ez utóbbit később úgy modernizálták, hogy a tüzeléshez már nem kellett levenni. A könnyített súlyú bajonettflinta lehetővé tette a közelharcban való részvételt is, s a fegyvert mint egy rövidített pikát használták. Egyszerű tüzéri feladatukból a lövészek univerzális gyalogsági katonasággá léptek elő. A flinta és a bajonett mellett (amely egy vékony szíjon függött a katona övéen) a lövészek könnyű pallossal és lőportartóval voltak felszerelve. A muníciót (töltényeket, fojtást) a vállon átvetett széles övtáskában tartották.

A lövészek háromszögletű, fehér szegélyű sapkát viseltek, egyenruházatuk festetlen gyapjúból készült (lásd a gránátosokat).

Osztrák muskéta szuronnyal

1707

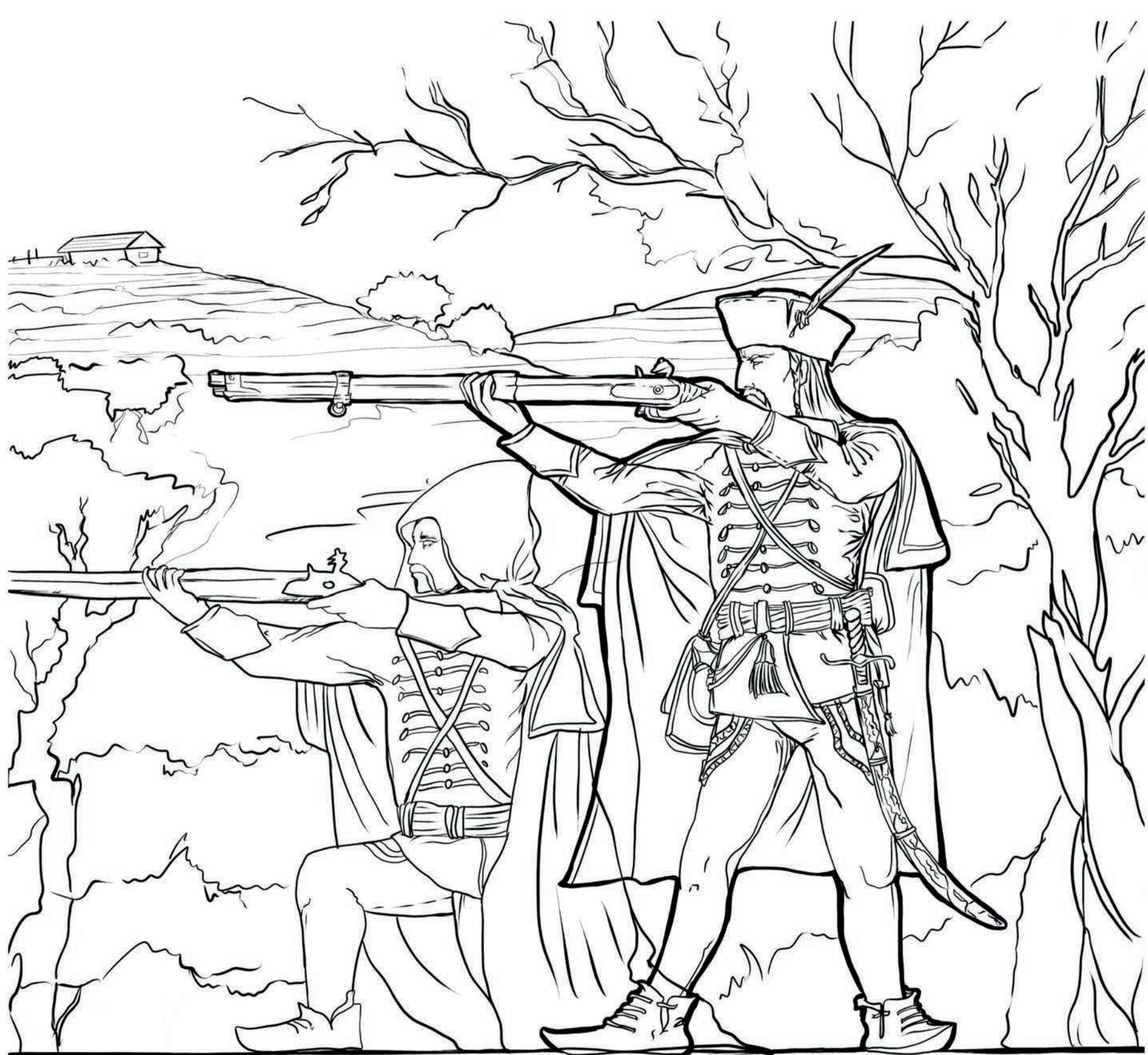
Hajdú muskétával 1705-ből (kuruc)

A hajdúk II. Rákóczi Ferenc hadseregének egyik jelentős egységét képezték. Mivel viszonylag kis létszámú egységeket képeztek, igyekeztek kerülni a közvetlen fegyveres konfliktust az osztrák seregekkel. Elsősorban kisebb rajtaütésekkel nyugtalanították a csapatokat, akadályozták a hadtáp mozgását. Ezt a taktikát azért alkalmazták, mert fegyverzetük főleg nehéz török muskétákból állt, amelyek használatához kisebb fedezékre (takarásra) volt szükségük. A muskéta 6,5 kilogrammos súlyát ellensúlyozta löereje – az 50–55 grammos golyó 200 lépés távolságról képes volt átütni a vértess lovas páncélzatát, vagy leteríteni a lovát. A muskéta mellett a fegyverzet részét képezte a szablya, amely kiváló volt közelharc folytatására.

A hajdúk kalpagjukat fécántollal díszítették, amelyet masszív, ezüstműl vert boglár rögzített. A hajdúk gyapjúból készült felleghajtós köpenyt viseltek, amely nem csupán az időjárás viszontagságai ellen nyújtott védelmet, de jól el is rejtette viselőjét. A köpeny alatt lévő dolmányt zsinórozással díszítették, akárcsak a huszáros jellegű lovaglónadrágokat. A hajdúk lábbelije puha bőrből készült csizma volt, amelyben könnyű volt a közlekedés. Ruházatukat fonott öv, illetve övtáska (tarsoly) egészítette ki.

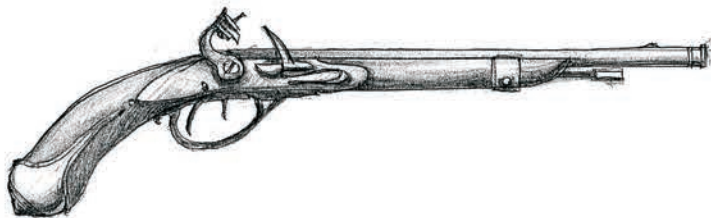
Török muskéta
1680

Kuruc pisztollyal 1705-ből

A kurucok a 17–18. századi Magyarország területén vívott Habsburg-ellenes felkelésekben résztvevő katonák, illetve a velük rokonszenvezők közös megnevezése. A Rákóczi-szabadságharcban résztvevő felkelő hadsereg katonáit is így hívták, bár hivatalosan nem használták ezt az elnevezést. Egyes feltételezések szerint a szó török eredetű, ami „felkelő”-t jelent. A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban résztvevő kurucok soraiban a magyarok mellett ott találjuk a szlovákok (tótok), ruszinok, szerbek (rácok), románok (oláhok) képviselőit is.

Az egyszerű (köz)kurucok fegyverzetét a (török) pisztoly és a tőr képezte, amit a harci szekerce – a fokos egészített ki. A fejükön báránybőrből készült süveget viseltek, a ruházatuk „alapidarabját” a kenderből szőtt ing és bőgatya képezte, amit gyapjúból készült kapca és bőrből készült bocskor egészített ki. A bocskort bőrszíjakkal tekerték fel a bokára. A ruhadarabokat széles, bőrből készült övvel fogták össze, ebbe tűzték bele a tőrt is. Az ing fölött hímzett lajbit viseltek.

Pisztoly
1700

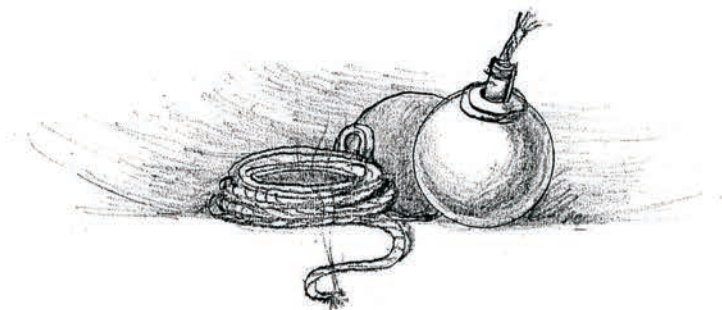
Osztrák gránátos 1703-ból

A gránátosok eredetileg olyan gyalogos katonák voltak, akik várostromnál, erődítések leküzdésénél kis kézi gránátokat (die Granade) dobáltak az ellenségre. A specializálódott gránátos katonák a 17. század közepén jelentek meg, jellemzően a legnagyobb termetű, legerősebb katonákat választották erre a feladatra, akik messzire tudták dobni gránátjaikat.

A gyalogságnál a 17. században szokásos széles karimájú kalap helyett a gránátosok magas süveget viseltek. Ennek oka az volt, hogy így muskétáikat könnyen át tudták vetni a vállukon (náluk szereltek először szíjat a muskétákra), hogy kezeiket felszabadítsák a gránátdobálásra. A karimátlan süvegbe az eldobott gránát sem tudott beleakadni.

A gránátosok megkülönböztető fejfedője a 18. század során vagy a püspöki mitrára emlékeztető süveg vagy medvebőr kucsma lett. A kucsma mérete és formája az idők folyamán változott, és országfüggő is volt. Egyes hadseregekben a gyalogosok között a gránátosok privilégiuma – és kötelessége – volt a bajuszviselés, amit az egységes megjelenés érdekében olykor mindenkinél feketére festettek.

A gránátosok egyenruházata festetlen színű gyapjúból készült, a ruhaujjakon tűntek fel az ezred színei. A katonák nehéz, bőrből készült lábbelit, illetve (az égések elkerülése végett) bőrkesztyűket viseltek. A gránátosok a muskétájuk mellett egy oldaltáskában 4–5 darab gránátot vittek magukkal az ütközetbe. A gránát gömb alakú volt, öntöttvasból, cserépből vagy üvegből készült, belsejét puskaporral töltötték meg. A meggyújtott kanóc 30–40 másodperc alatt égett le: az előírás szerint meggyújtás után 15-ig kellett számolni, majd eldobni a gránátot. A felszerelés részét képezte egy pallos (der Sabel), illetve egy kés is. Ez utóbbival vágták el a gyújtókanócokat. A későbbiekben ezeket egy szuronnyal ellátott kovás puskára cserélték le. A kanócok meggyújtásához a felszereléshez tartozott még az övre akasztott tűzszerszám is.

Oszták gránátok és gyújtósinórköteg

Alapötlet: Bródy Igor
Illusztrátor: Bródy Igor
Szövegíró: Bródy Igor

Dizájn: Ándrejcsik Ruszlán
Ártyomová Anastásia

Fordítás: Zubánics László

Készült

a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja együttműködésének fejlesztéséért és a Kárpát-medencei óvodafejlesztési program koordinálásáért felelős miniszteri biztosság

és

*a Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány
támogatásával.*

MEGVALÓSULT A MAGYAR KORMÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

1 BORSI VÁRKASTÉLYA (RÁKÓCZI-BIRTOK).A SZÜLŐHELY.

2 MUNKÁCS VÁRA (RÁKÓCZI-BIRTOK).

3 UNGVÁR VÁRA (BERCSÉNYI-BIRTOK).

4 A VERECKEI-SZOROS. II. RÁKÓCZI FERENC ÉS BERCSÉNYI HADAINAK ÁTKELÉSE A KÁRPÁTOKON.

5 DOLHA. AZ ELSŐ KURUC-LABANC CSATA HELYSZÍNE.

6 SÁROSPATAK VÁRA (RÁKÓCZI-BIRTOK).

7 SZATMÁR VÁROSA. A SZATMÁRI BÉKE ALÁÍRÁSÁNAK HELYSZÍNE.

8 KASSA VÁROSA. II. RÁKÓCZI FERENC VÉGSŐ NYUGHELYE.

